

Lappugglevår

I år har ovanligt många lappugglor – totalt ca 440 – kunnat beskådas i Sverige, från Norrbotten ända ner till Skåne. Det har med största sannolikhet i huvudsak rört sig om kringströvande ungfåglar på jakt efter sorkar som är deras huvudsakliga föda. De flesta av de ca 190 lappugglor som rapporterats från Syd- och Mellansverige kommer från häckningsområden i Svealand.

TOMAS CARLBERG

Ett av vårens möten med en lappuggla *Strix nebulosa* etsade sig särskilt fast i mitt minne. Den hade äntligen påträffats i mina hemmarker och nu letade jag efter henne i kärrmarken där jag hört en trädgårdssångare varna. På väg därifrån ser jag plötsligt ugglan där den sitter bara några meter ifrån mig, lågt över marken i ett sälgbuskage. Jag fumlar med mobiltelefonens kamera och försöker hitta skärpan bland grenverket. De små ögonen, gula som mogna hjortron från den norrländska myren, betraktar mig med genomträngande blick. Hon ser snäll ut, sorkjägaren, med den svarta markeringen runt ögonen och de vita bumerangformade fälten på var sida om den gula näbben. Mustaschprydd är hon också; under näbben finns ett par vita, präktiga pröjsare. Ansiktet har nästan formen av ett hjärta. Hon är rikligt klädd med fjädrar i nyanserna grått, vitt, brunt och svart. Att det är en hon är bara en känsla, helt säker kan jag inte vara. I medeltal väger honorna 1 200 gram jämfört med hanarnas 900 gram. Hon vrider på huvudet, lyssnar och spejar mot en irriterande trast i trädet intill. Efter tjugo minuter lättar lappugglan från buskaget med kurs rakt emot Sune Thorstensson som just anslutit sig. Ugglan får inte tillräcklig höjd under startsträckan och snuddar nästan huvudet på Sune som med skräckblandad förtjusning kan konstatera att de flesta flyktbilderna tyvärr blev suddiga.

Lappuggla på sorkjakt i uppländsk kärrmark. "Jag fumlade med mobilkameran och försökte hitta skärpan bland grenverket." Foto: Tomas Carlberg, Lidingö, maj 2012.

I januari påträffades årets första lappugglor i Götaland och Svealand. Sedan rullade det på och vart-
Carlberg, T. 2012. Lappugglevår. – Fauna och Flora 107(2): 10–13.

Lappugglans fjäderinbäddade fötter ser ut som ett par mjuka boxarhandskar, kommenterar fågelskådaren Torun Zachrisson ugglan som jagar i kärmarken framför henne och fotografen. Foto: Tomas Lundquist, Lidingö, maj 2012.

efter våren framskred upptäcktes allt fler lappugglor, till och med så långt söderut som i Skåne. Särskilt under april och maj kunde folk i allmänhet få oförglömliga upplevelser av denna magnifika ugglan. Det har med största sannolikhet i huvudsak rört sig om kringströvande ungfåglar på jakt efter sorkar som är deras huvudsakliga föda. Lappugglornas byten utgörs främst av smågnagare som vattensork, åkersork, melansork, skogslämmel och andra sorkarter samt näbbmöss. Träffar den på t.ex. skogsmöss där de förekommer från södra Norrland och söderöver i landet blir de förstås också byten. Tryter den vanliga bytesfloran kan lappugglan få nöja sig med en eller annan groda och kanske någon fågelunge som nödproviant, t.ex. av rödvingetrast som lappugglan kan röva ur trastens bo på marken.

Lappugglorna har ofta varit orädda och kunnat beskådas på nära håll vilket inte minst framgår av de

tusentals fotografier som laddats upp i Artportalen.se/birds. Där ugglorna upptäckte att det fanns gnagare att spana efter och jaga stannade de upp, ibland under flera veckor och lät sig beskådas. Det gjorde lappugglan också i mina uppländska trakter, bl.a. vid slottsparken kring Ekolsunds värdshus, i och kring en kärmark ett stenkast från mitt hem och utmed en livligt trafikerad gång- och cykelstig i det tätbefolkade Tenstaområdet. Lappugglan har hela våren varit en lysande ambassadör för fågelskådningen och har säkert lockat en och annan flanör att bli fågelintresserad på riktigt.

Många har förstås frågat sig varifrån dessa ugglor kommer, varför de dyker upp och vart de sedan kan tänkas ta vägen? Ove Stefansson i Boden har studerat lappugglan sedan 1973 och satt ringar på nästan 2 000 lappugglor. Han har skrivit boken *Lappugglan – Nordanskogens vagabond* och tre supplement (1997–

2008) vilka endast finns som CD. På skrivbordet har han ett fjärde supplement (2009–2012) samt en publicerad essä om lappugglan i Sverige, en sammanfattning om artens biologi. ”Det vore bra om den kan utges i tryck”, säger han.

– Det är fel att tala om en invasion eller samordnade massvandringar. Jag är övertygad om att de lappugglor som i år uppträtt i Götaland och Svealand huvudsakligen är lokalt rekryterade från mer eller mindre kända häckningsområden i framför allt de närliggande landskapen Värmland, Dalarna, Västmanland och Uppland, säger Ove Stefansson.

Åren 2010 och 2011 var synnerligen goda smågnagårar vilket innebar att alla ugglearter och rovfåglar med smågnagare som basföda häckade framgångsrikt. Under senhösten och vintern 2011/2012 ”kraschade” smågnagarstammarna i princip i hela landet, det är nödår, och de unga ugglorna tvingas iväg på längre strövtåg för att söka nya jaktmarker. Fyndkartan på Artportalen visar att de flesta lappugglorna påträffats i landets östra delar. Där har lappugglorna haft lättare att finna föda, men där har också funnits flest fågelskådare som kunnat upptäcka dem. Mörkertalet är naturligtvis stort, men Ove Stefanssons analys av de rapporter han hittills känner till, de flesta hämtade från Artportalen, visar att det rör sig om i storleksordningen 440 olika lappugglor (varav ett 30-tal döda) som rapporterats i hela Sverige. I Götaland och Svealand har ca 190 lappugglor rapporterats, varav ca 40 i Götaland och 150 i Svealand till och med maj månad. Det verkliga antalet observerade lappugglor är sannolikt större än det rapporterade. Många av ugglorna är dessutom samma individer som flyttat omkring och därför rapporterats flera gånger men med olika positioner. Å andra sidan har en del lappugglor uppträtt mycket stationärt. (Siffrorna kommer att justeras när landets olika lokala rapportkommittéer gått igenom årets lappugglerapporter.)

Oves bedömning är att det hösten 2011 fanns mellan 4 000 och 4 500 (maximalt 5 000) lappugglor i Sverige, en imponerande siffra och den högsta någonsin! De ugglor som nu lite stokastiskt spritt sig från födelseplatserna kan mycket väl hålla sig kvar en tid eller så länge de finner föda. Med tiden omkommer

förstås många medan andra uppsöker nya jaktmarker i de djupa skogarna, någonstans i Sverige och kanske också i södra Norge. Det totala antalet lappugglor i landet fluktuerar mellan olika mer eller mindre goda smågnagårar. Nu kommer det att gå utför ett tag för smågnagarpredatorerna i allmänhet.

– Nästa sorkår inträffar med stor sannolikhet 2014 för att nå toppen 2015, säger Ove Stefansson.

Generellt har lappugglan de senaste decennierna ökat rejält i antal i södra Norrland och i Svealand medan den minskat i norra Norrland. Den starkaste populationen finns idag i Jämtland, där Ove Stefansson och hans medhjälpare Dan Henriksson hittills ringmärkt 498 lappugglor sedan 1994. Endast en av dessa lappugglor har återfunnits söder om Jämtland, vilket stärker Oves teori att de ugglor som setts söderut även i år huvudsakligen är ”lokalt rekryterade”. Men Ove Stefansson understryker att många frågetecken återstår och att det hade varit intressant att fånga och undersöka de sydliga lappugglorna avseende ålder, kön och om någon redan är ringmärkt, dess härkomst. Att fånga lappugglor kräver särskilt tillstånd av Ringmärkningscentralen, vilket Ove förstår har.

– Fram till slutet av maj i år har ingen lappugglehäckning påträffats i Sverige, ja inte heller i Norge eller Finland enligt de rapporter jag fått hittills, säger Ove Stefansson. Men något enstaka par torde ändå göra häckningsförsök någonstans i vårt avlånga land eller i Fennoskandia. Detsamma gäller de övriga ugglearterna i landet.

Det är svårt att skilja mellan hanar och honor av lappuggla i fält enbart på utseendet även om honan är tyngre och något större, men det är inget säkert fältkännetecken.

– Den tyngsta lappugglehona jag kontrollerat vägde 1 550 gram. Hon var en välmående ”madam”, fet och kanske med flera sorkar i magen. Den lättaste honan var mager och vägde bara 875 gram. Båda vägdes vårvintrar med dålig sorktillgång och med samma våg, säger Ove Stefansson.

Naturhistoriska riksmuseet (NRM) hade i slutet av maj fått in 19 lappugglor, berättar konservator Peter Nilsson. De allra flesta av dessa var ungfåglar. Även

••artfokus••

Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) i Uppsala har tagit emot ett antal lappugglor. Totalt har ca 30 lappugglor har rapporterats döda i år. De flesta av dem har redan kommit in till NRM respektive SVA dit alla döda lappugglor ska sändas eftersom lappugglan tillhör Statens vilt. Fåglar och djur som hör till Statens vilt ska man helst lämna till polisen. Alternativt kan upphittaren själv skicka dem men då ska man först kontakta NRM eller SVA. Gemensamt för alla dessa, huvudsakligen trafikdödade lappugglor, är att nästan samtliga har hittats från Gävleborgs län och norrut.

Tack till Ove Stefansson som generöst delat med sig av sin kunskap samt granskat manuset. Tack till Martin Tjernberg för synpunkter på manus. Peter Nilsson (Naturhistoriska riksmuseet) och Ewa Backman (Statens Veterinärmedicinska Anstalt) tackas för uppgifter om inlämnade, döda lappugglor. ■

Lästips

Den som vill veta mer om lappuggla kan besöka Ove Stefanssons hemsida: www.lappugglan.se

Tomas Carlberg

Foto: Tomas Lundquist